

sék társaságában, ahová az este végén, amikor már ügyel-bajjal megtanítottak, hogy kell a zsírt a kenyérre csöpögtetni, hogy semmi se vesszen el, befut Eluard is. Később is közöltem, és nem is jelentéktelen anyagot, verset is, prózát is a folyóiratban, melynek ezt a szalonnasütést kellett pótolnia. Még mindig, hogy lehet ez, orromban a füstje.

CSIKY ÁGNES MÁRIA

Járóiskola

Írói fennállásom történetesen egybeesik a Látóhatár/Új Látóhatár fennállásával; irodalmi bölcsőhelyem azonban a Párizsban megjelenő *Ahogy Lehet* volt, „a menekült magyar ifjúság lapja”, ahogyan kezdetben nevezte magát, az emigrációban indulók járóiskolája. Nem valami megfontolás alapján startoltam itt; a véletlenen múltott, hogy az ő címük került a kezembe. Az ötvenes években még messze tartottunk attól az ideális állapottól, ami a mai diaszpóra-irodalomra jellemző: az egyes lapoknak megvolt a saját írógárdájuk, a munkatársaknak fejébe verték, hogy a konkurens lapra sandán illik nézni.

A magam részéről soha nem sikerült szigorúan igazodnom ehhez az íratlan törvényhez. Hosszú internátusi pályafutásom alatt belém idegződött a klikk-rendszertől való irtózás. De meg a Látóhatár (akkor még ezzel a címmel jelent meg) túl sok olyan szöveget közölt, amiről kénytelen voltam megállapítani, hogy szívesen olvasom, beismerni, hogy tetszik, sőt néha egyenesen fellelkesít. Itt publikáltak a mesterség beavatottjai, akiktől tanulni lehetett — kellett is — a teljes irodalmi magányban indulónak. Cs. Szabó esszéire, Fenyő Miksa „mézesajkú” visszaemlékezéseire gondolok elsősorban. Egy további bökkenő volt, hogy a Látóhatárt csak hébe-hóba olvasó magyar minduntalan azon vette észre magát, nincs kellőképpen informálva, nem képes részt venni a találkozókon-tanulmányi heteken folyó vitákban. Valamennyire jólétesültnek illett tudni, mi áll a folyóirat legújabb számában. Így léptem be az előfizetők sorába. Valamirevaló szépírónak illett megjelenni a Látóhatár/Új Látóhatár lapján; így léptem — a járóiskola elvégzése után — a szerzőkébe.

Az írói megszállottság önmagában még nem teremthet élő irodalmat, ha nem nyit tért neki a szerkesztők áldozatvállalása. Az az érzésem, ők a nyugati diaszpóra-irodalom igazi hősei. Kétszeresen mostoha körülmények — szerzői rigolyák, olvasói érzékenységek, előfizetői slendriánságok — kereszttüzeiben végzik második műszakban önként felvállalt munkájukat, tartják a frontot, a nívót — és mibennünk a lelket.

„Pedig érdekelt volna...”

Budapest, 1989. augusztus 4-én

Kedves Barátom!

Arra kérsz leveledben, hogy az *Új Látóhatár* negyvenéves jubileumára írnam meg, méghozzá „vallomásszerűen”, hogy mit jelentett és mit jelent nekem a müncheni folyóirat léte?

Megtisztelő felkérésedre postafordultával, s talán mások helyett is, akik hasonló helyzetben éltek, mint én, csupáncsak azzal a különbséggel, hogy én naivul és őszinte szomorúsággal ki is mondom ezt a vallomásszerű választ:

1.

Semmit.

2.

Miért?

3.

Az ok — vagy ha így jobban tetszik: az ősbűn — nem bennem van és nem a folyóiratban. A negyven esztendő alatt talán többször is gazdát és címet cserélt folyóirat ugyanis még elvéve se igen került a kezembe. Se az ünnepelteknek, se Neked nem kell bizonygatnom és okait magyaráznom, hogy az elmúlt negyven esztendő során a szellemi életben is szakadék és különböző adminisztratív tiltásokból font szellemi vasfüggöny tette lehetetlenné, hogy közönséges földi halandó ezt a folyóiratot megismerje, amelyről csak feltételezhettem, hogy a teljes magyar szellemi életben, s történelmi aspektusból mérlegelve a tevékenységét, nemhogy jótékony, de pótolhatatlan szerepet tölt be, mint valamilyen — esetleg rejtett — hormonális jelenség jobbára titkos működése az organizmusban. De bármily hihetetlennek hangzik is: azon túl, hogy nagynéha, az egy kezemen össze tudom számlálni, hány alkalommal, személyesen éppen Illyés Gyula, s egyszer Németh László a kezembe nyomta az *Új Látóhatár* valamelyik példányát, se módom, se alkalmam, se lehetőségem, se összeköttetésem nem volt ahhoz (bár, mint tudod, évtizedek óta kiadói szerkesztőként, vagy hogy tulajdon kedves kifejezésemmel éljek: a kortársi magyar irodalom napszámósaként kerestem a fél kenyérré valót); ismétlem: személyes kapcsolatom se nyílt arra, hogy különböző könyvtárak zárt osztályainak cinkos jóindulatát élvezve olykor-olykor átbúvárolhassam több-kevesebb folyamatossággal a folyóirat egyes számait. Pedig szerettem volna, pedig érdekelt volna, s nemcsak azért, mert izgattak a benne napvilágot látott, s a magyar sorskérdésekkel, s tágabb hazánk: Európa sorskérdéseivel foglalkozó tanulmányai, amelyek közül néhányat azért — Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Gombos Gyula, Borsody István, Borbándi Gyula, Kovács Imre, Határ Győző tollából — mégis megismerhettem, hanem mert évtizedeken át kerestem — sajna, csak magamban — s keresek most is valamiféle választ egy kérdésre, amely nemcsak bennem él, hanem a magyar történelem alakulása folytán százazrek és milliók, olykor talán néma, olykor talán a szív és a tudat küszöbe alá szorított, olykor talán tudatosan is elfojtott kérdése, hogy: Adyval szólva — mit ér, és milyen az ember, ha magyar, a diaszpórában? De erről most szántsándékkal nem akarok többet mondani, mert éppen a debreceni őszi irodalmi napokon szeretnék erről kicsit részletesebben beszélni, illetőleg: kérdezni, kérdezni, kérdezni, mint amire nem kaptam, talán nem is kaphatok teljes választ.

Később elkövetkezett az az időszak, s ennek a fonákságait is felesleges időrablás volna most bővebben fejtegetni, amikor megindult az állítólagos hidépítés folyamata, de hát ezt itthon éppúgy lehetett érezni, mint ottan megtapasztalni, hogy a hid csakugyan úgy van megtervezve a hat. eng. építészek részéről, hogy a forgalom lehetőleg egyirányúsítva legyen rajta. (Azt hiszem, éppen Cs. Szabó Lászlótól ered ez a keserűen pontos meghatározás, de bárki mondta — mert most jut eszembe, hogy elhangzott ez Pozsonyban is, az ottani magyar nyelvű sajtóban —, a színigazat mondta.) Ezért aztán

vallomásszerűen megvallhatom, hogy a hetvenes évek vége felé, Wimbledonban, Határ Győző Hongrioscule-jában jártomban-keltemben, ahol minden fal-felületet benőtt már akkorra is a könyvek őserdeje, ha jól emlékszem, a lépcsőfeljárat melletti polcokon pillantottam meg az *Új Látóhatár* eladdig teljes sorozatát, s arra gondoltam: milyen jó volna végigolvasni — vagy legalább: végiglapozni — az egészet! Ez a nosztalgikus megkívánás és kíváncsiság volt az én legteljesebb találkozásom a napjainkban jubiláló folyóirattal, amelynek a történetéhez, sőt: a *történelméhez* ezek az irreverzibilis hiányok legalább úgy hozzátartoznak, mint a kevesek számára — s ebben a vonatkozásban nem merem Stendhalt idézni: to the happy fews — betöltött pozitív szerep. Mindenfajta dupla nullás krétakörön kívül folydogált a sorsom (ha ugyan szürke életem megérdemli ezt a fellengzős nevezetet), így hát az *Új Látóhatárt* se olvashattam. Kialakítottam tehát magamban, belül és kényszerűségből egy belső „új látóhatárt”, amely természetesen éppúgy nem lehet/ett, semmilyen vonatkozásban teljes nézőpontja bármifajta igazságnak, mint a — gondolom — olykor emberfeletti áldozatok árán fenntartott müncheni *Új Látóhatáré*. — Ha gondoldod, hogy levelemnek legalább csekélyke dokumentumértéke van, használd föl, legjobb belátásod szerint.

Barátsággal üdvözl:
DOMOKOS MÁTYÁS

HERCEG JÁNOS

„Hogy ne veszítsék el a reményt...”

Ma talán már nyugodtan állítható, hogy az ötvenes évek elején a müncheni Látóhatár volt az egyetlen tárgyilagos igényű, magyar sorskérdéseket feszegető, európai hangvételű folyóirat. Ami az emigráns orgánumoktól élesen megkülönböztette, az elsősorban az egykori polgári radikálisok szellemét és széles látókörét hagyta éreztetni, Jászi Oszkár tekintélyének hatósugarával, s az emlékezetes falukutatók olyan kimagasló alakjaival, mint Szabó Zoltán, a Cifra nyomorúság szerzője, s Kovács Imre, a Néma forradalomé, aki közvetlenül a háború után a parasztpártot képviselte a koalícióban, fokozódó csalódottsággal a végleges szakításig.

Hozzám már a negyedik évfolyamába lépett folyóirat számai jutottak el, a korábbi sokszorosítón készült példányok helyett, úgyhogy ezeken nyoma se látszott az előbbi szegénységének. Ebből már mintha kilúgozott volna a hazátlanság minden retorzió utáni vágyat, annyira megbékült hangulat uralkodik a hatvan oldalon. Csak Kerényi Károly naplójában olvasható pársoros panasz: „A tegnapi postából bennem maradt a jelentés talán a legundokabb-ról, ami a budapesti szörnyidőkből távollétemben ért. ...szobrász, a Zalai úton szellemi beszélgetésre szívesen jött és látott vendég, asztalomnál ült, boromat itta, az üldözés alatt a vendéglátó lakásban talált menedéket, s ezt hozzám közelállóknak szerzett hamis okmányokkal megszolgálni is igyekezett. Az ostrom után szolgálatára álló emberekkel jelenik meg és kirabolja a villát...” A Szondi Lipótnak ajánlott naplójegyzetek ezután a virágvasárnap